

Elintarvikkeiden hinnanmuodostus ja markkinoiden toimivuus

Markku Kotilainen, Heli Koski,
Reijo Mankinen ja Olavi Rantala
(ETLA)

TEM 1.2.2010

Projektin tavoite

- Rahoittaja: työ- ja elinkeinoministeriö (TEM)
- Tutkimuksessa tarkastellaan Suomen elintarvikeketjun hinnanmuodostusta ja kilpailua. Keskeisiä vertailukohteita ovat Länsi-Euroopan ns. vanhat EU-maat (EU15), uudet EU-maat (EU12) ja Yhdysvallat.
- Lisäksi elintarvikeketjun hinnanmuodostusta, keskittyneisyyttä, kilpailua, sopimuskäytäntöjä ja pienten tuottajien asemaa tarkastellaan yksityiskohtaisemmin Suomen osalta.
- Tutkimuksessa selvitetään sekä elintarvikkeiden hintatasoerojen syitä että viimeaikaista hintakehitystä.
- Raportti: Elinkeinoelämän Tutkimuslaitoksen (ETLA) keskusteluaiheita, No. 1209; saatavilla ETLAn internet-sivuilta: <http://www.etla.fi/julkaisuhaku.php>

Raportin sisältö

Yhteenveto ja johtopäätökset

1 Johdanto

2 Elintarvikeketjun toiminnan pääpiirteet ja aiempi tutkimus

3 Kilpailun ja kilpailukyvyn vaikutus elintarvikeketjun
hinnanmuodostukseen: kansainvälinen vertailu

4 Hintojen lyhyen ajan sopeutuminen elintarvikeketjussa

5 Elintarvikeketjun kilpailullisuus ja kannattavuus, sopimuskäytännöt
sekä pienen tuottajan asema

Summary and conclusions

Elintarvikeketjun toimialat

01 Maatalous, riistatalous ja niihin liittyvät palvelut

05 Kalastus, kalanviljely ja niihin liittyvät palvelut

15 Elintarvikkeiden ja juomien valmistus

51 Tukkukauppa

5117 Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan agentuuritoiminta

513 Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan tukkukauppa

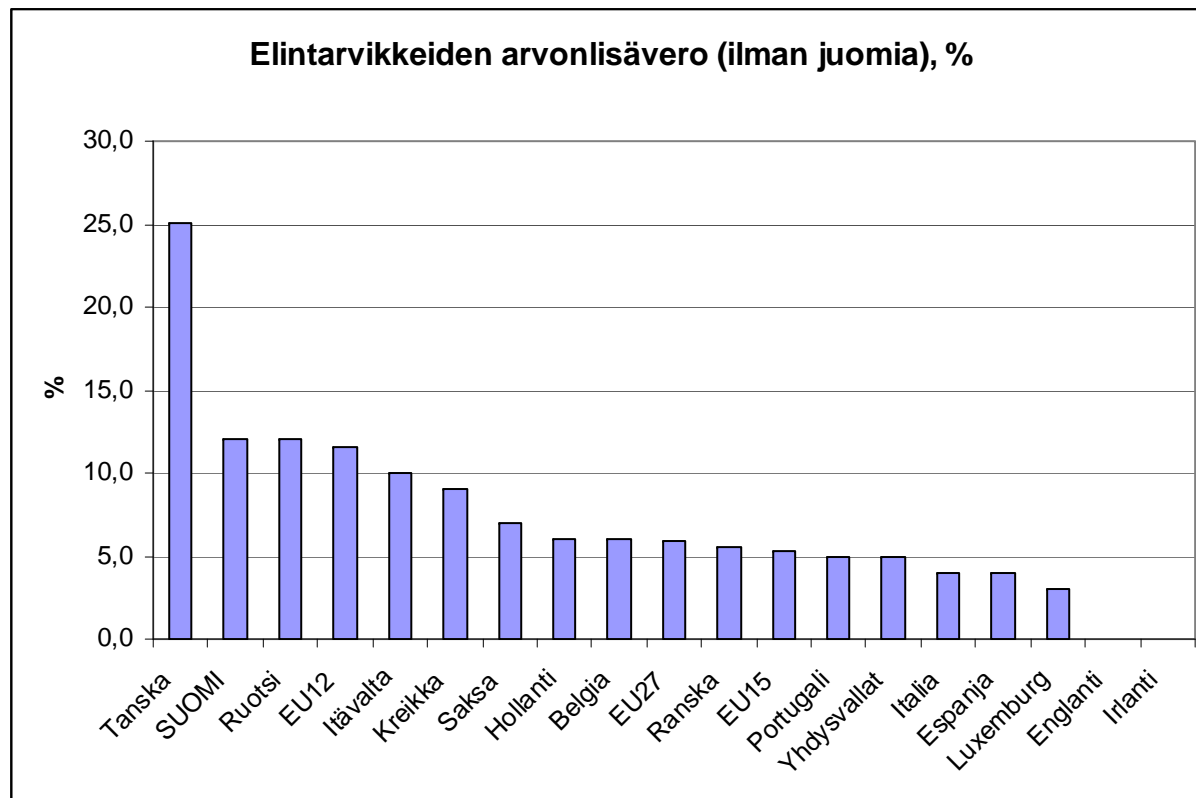
52 Vähittäiskauppa

5211 Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan erikoistumaton vähittäiskauppa

522 Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan vähittäiskauppa erikoismyymälöissä

Elintarvikkeiden arvonlisäverotus EU-maissa

- Suomessa elintarvikkeiden arvonlisävero on alentamisen jälkeenkin EU-maiden korkeimpia

Kilpailun ja kilpailukyvyn vaikutus elintarvikeketjun hinnanmuodostukseen

- Vuoden 2005 tilastotietojen pohjalta tehtiin laaja tilastollinen kansainvälinen vertailu elintarvikkeiden hintatasoihin vaikuttavista tekijöistä (EU:n KLEMS-tietokanta).
 - Arvonlisäveron vaikutus poistettiin ja tutkittiin ns. perushintoja.
- Vuonna 2005 elintarvikkeiden perushinnat olivat pari prosenttia korkeammat kuin EU15-maissa, 17 prosenttia korkeammat kuin Yhdysvalloissa ja 42 prosenttia korkeammat kuin ns. uusissa EU-maissa (EU12).
- Analyysin mukaan arvonlisäveron vaikutuksista puhdistettu hintaero EU15-maihin ja Yhdysvaltoihin selittyy maatalouden kilpailukykyongelmalla.
 - Pohjoinen sijainti, pieni tilakoko.

Kilpailun ja kilpailukyvyn vaikutus elintarvikeketjun hinnanmuodostukseen

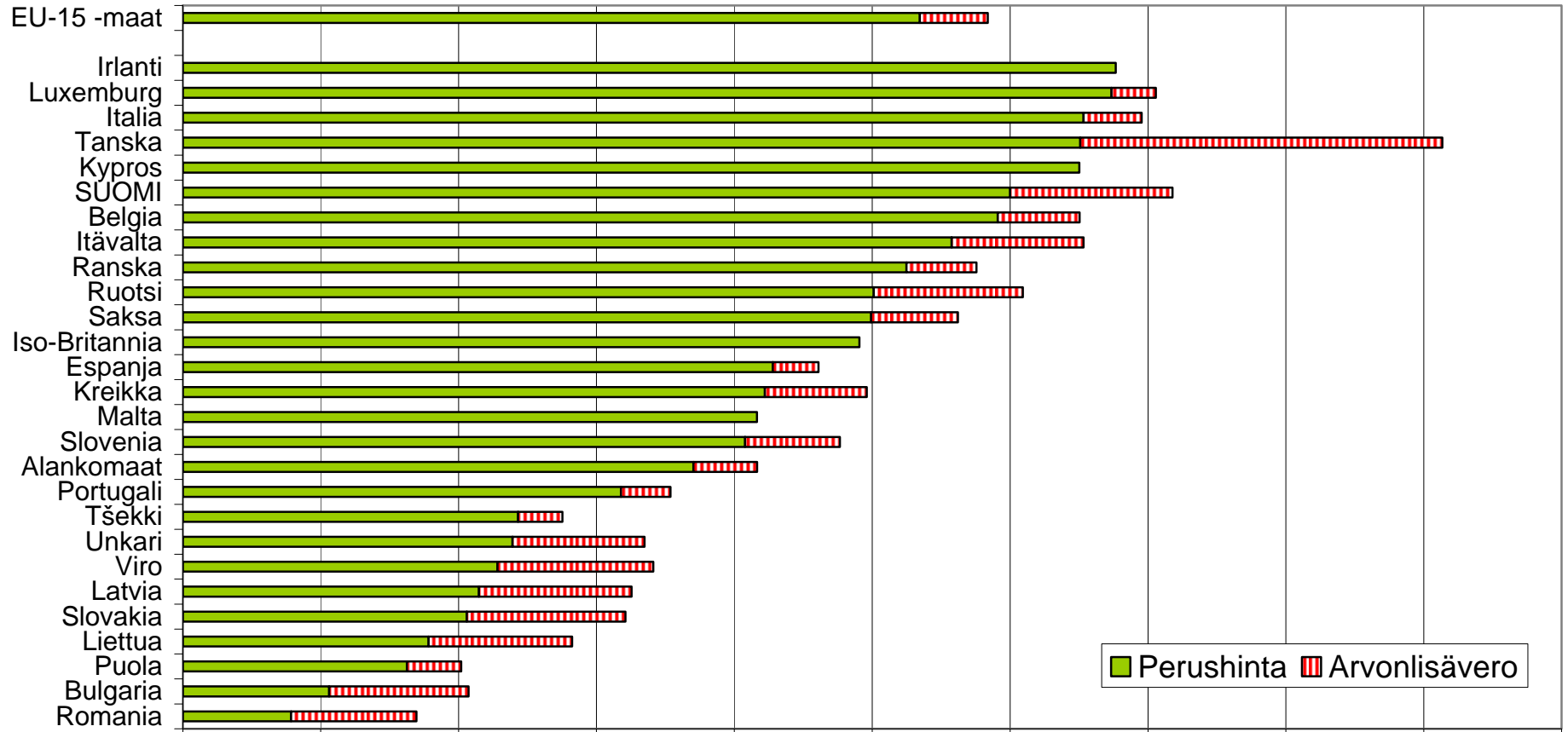
- Elintarviketeollisuus ja kauppa ovat melko kilpailukykyisiä läntisiin teollisuusmaihiin verrattuna.
 - Suomessa elintarviketeollisuuden tuottavuus on korkeampi kuin EU15-maissa ja lähellä Yhdysvaltojen tasoa.
 - Vähittäiskaupan tuottavuus on EU15-maiden keskitasoa.
 - Ns. uusissa EU-maissa matala palkkataso alentaa hintoja kaikilla elintarvikeketjun portailla.
- Kaikki Suomen elintarvikeketjun osat ovat ns. hintakustannusmarginaalilla mitattuna kansainvälisesti vertaillen kilpailullisia eli millään ketjun osalla ei ole ylivertaista neuvotteluvoimaa.
 - Elintarviketeollisuudessa Suomessa on kilpailua yhtä paljon kuin EU15-maissa ja enemmän kuin Yhdysvalloissa.
 - Vähittäiskaupassa kilpailu on suunnilleen samalla tasolla kuin EU15-maissa keskimäärin.

Hintojen lyhyen ajan sopeutuminen elintarvikeketjussa

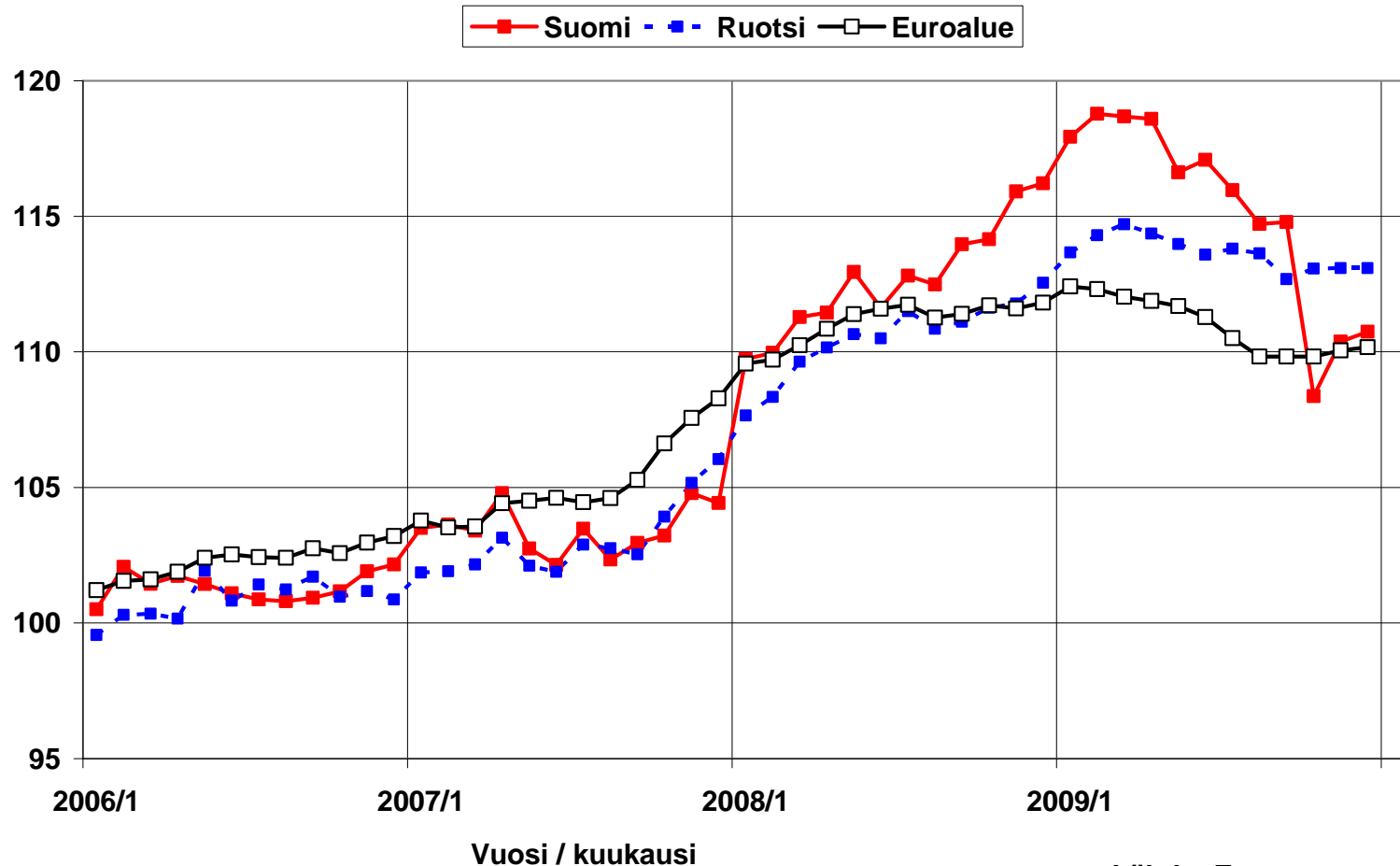
- Suomessa elintarvikkeiden kuluttajahinnat ovat yleensä reagoineet melko nopeasti tuottajahintojen muutoksiin ja samansuuntaisesti kuin vertailumaissa, vaikkakin muutaman kuukauden viipeellä EU15-maiden keskiarvoon nähden.
- Vuonna 2007 elintarvikkeiden hinnat nousivat jyrkästi kaikkialla maailmassa ja laskivat vuoden 2008 jälkipuoliskolla ja vuonna 2009.
- Suomessa elintarvikkeiden kuluttajahinnat laskivat kuitenkin selvästi vähemmän ja hitaammin kuin vertailumaissa (pl. arvonlisäveron alentamisen vaikutus). Tämä on johtanut elintarvikkeiden suhteellisen hintatason nousuun noin 5 prosentilla EU15-maihin nähden vuoteen 2005 verrattuna.
 - Vuoden 2009 joulukuussa elintarvikkeiden hintataso oli Suomessa 15 prosenttia korkeampi kuin EU15-maissa ja arvonlisäverottomana noin 7 prosenttia korkeampi (vuonna 2005 ero oli vain kaksi prosenttia).

Elintarvikkeiden hintataso EU-maissa joulukuussa 2009, Suomen perushinta=100

40 50 60 70 80 90 100 110 120 130 140

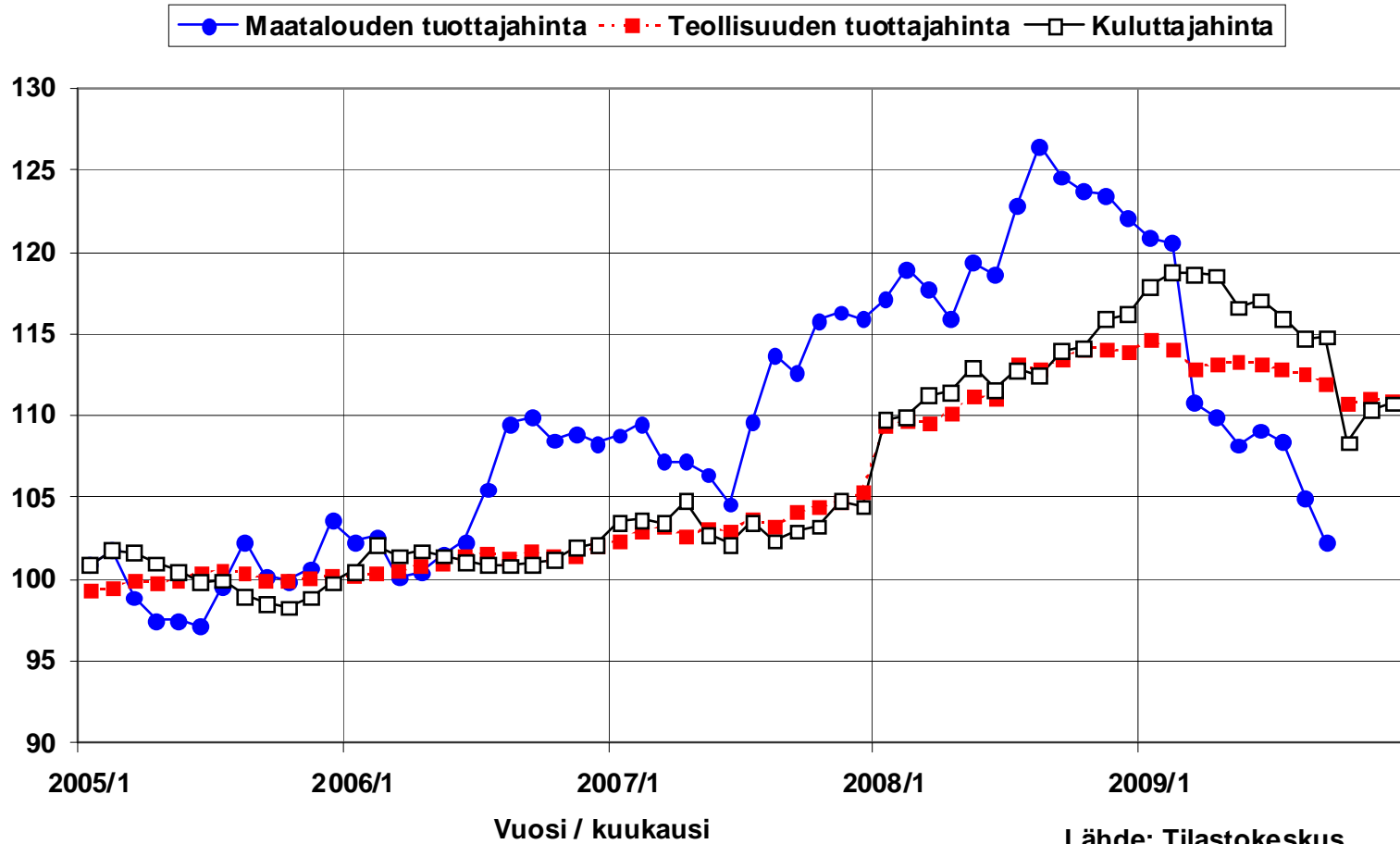

Elintarvikkeiden kuluttajahintojen viimeaikainen kehitys

Lähde: Eurostat

Elintarvikeketjun keskeisten hintojen kehitys

Lähde: Tilastokeskus

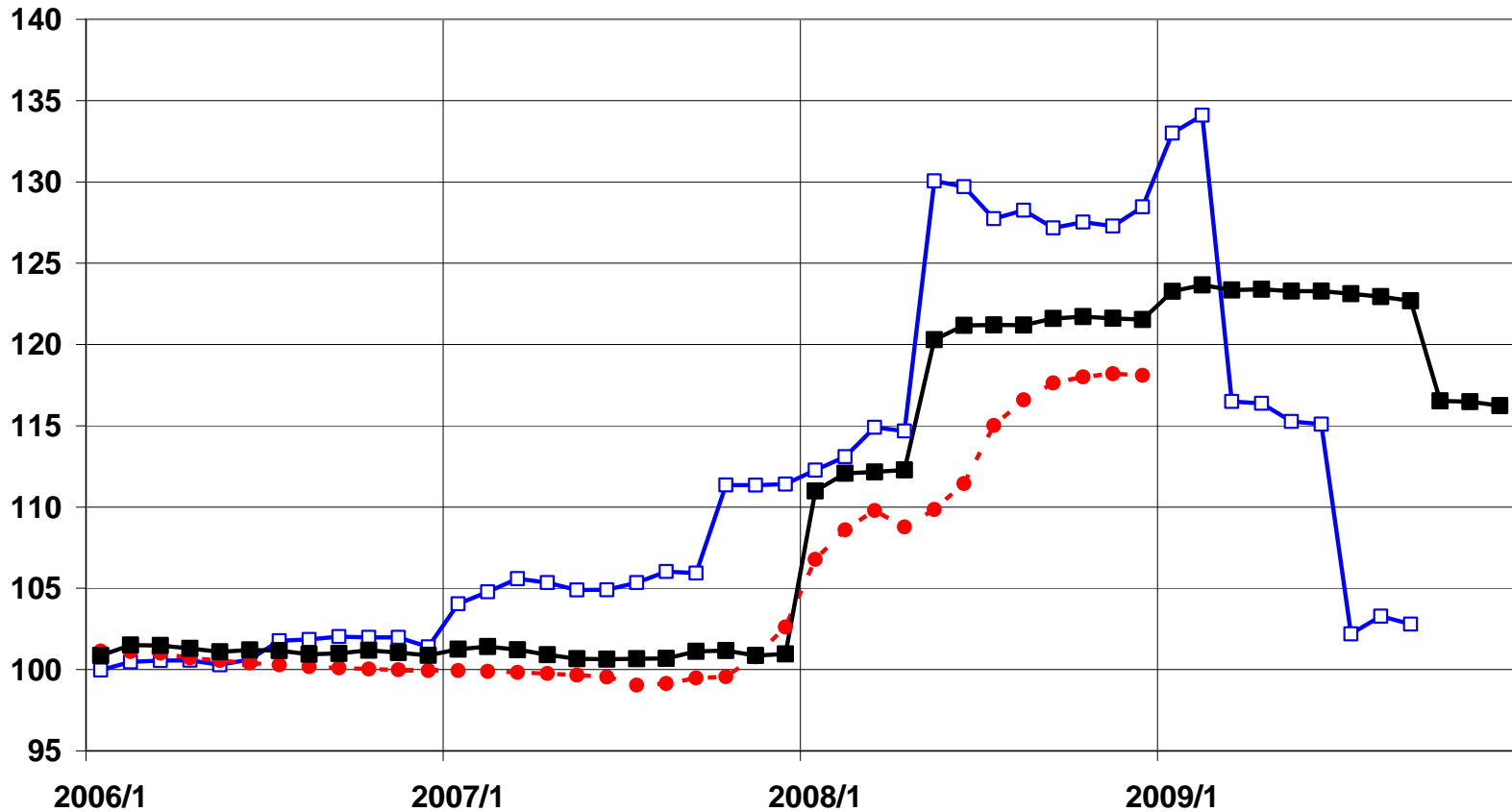
Hintojen lyhyen ajan sopeutuminen elintarvikeketjussa

- Vuosina 2008 ja 2009 tapahtunut Suomen elintarvikkeiden kuluttajahintojen suhteellinen nousu aiheutuu noin viidestä hyödykeryhmästä: 1) maitotuotteet, 2) rasvat, 3) liha, 4) kalatuotteet ja 5) ruokavalmisteet, joiden hinnat laskivat selvästi vähemmän ja hitaammin kuin vertailumaissa
 - Rasvojen kuluttajahinta tosin on alkanut laskea aivan vuoden 2009 lopussa.
- Hitaan hintareaktion syiden selvittäminen on vaikeaa, koska hintaindekseihin liittyy epävarmuutta ja koska kaikista ketjun sisäisistä hinnoista ei ole tilastoja.
- Näistä maidon hintavaikutus on suurin, joten seuraavassa keskitytään siihen. (Seuraavaksi suurin vaikutus on lihalla.)
- Suomessa maataloudelle maksettava maidon tuottajahinta on yhä tasoltaan korkeampi kuin monissa muissa maissa, mutta se on kausitasoitettuna alentunut vuoden 2009 aikana jopa vuoden 2007 tason alapuolelle.
 - Meijeriteollisuuden hyvä tuottavuus on aiemmin kompensoinut korkeampaa tuottajahintaa.

Maitoketjun hintojen kehitys Suomessa

—□— Maatalouden tuottajahinta*
 -●- Meijeriteollisuuden tuottajahinta
 —■— Kuluttajahinta

*) Kausitasoitettuna

Vuosi / kuukausi

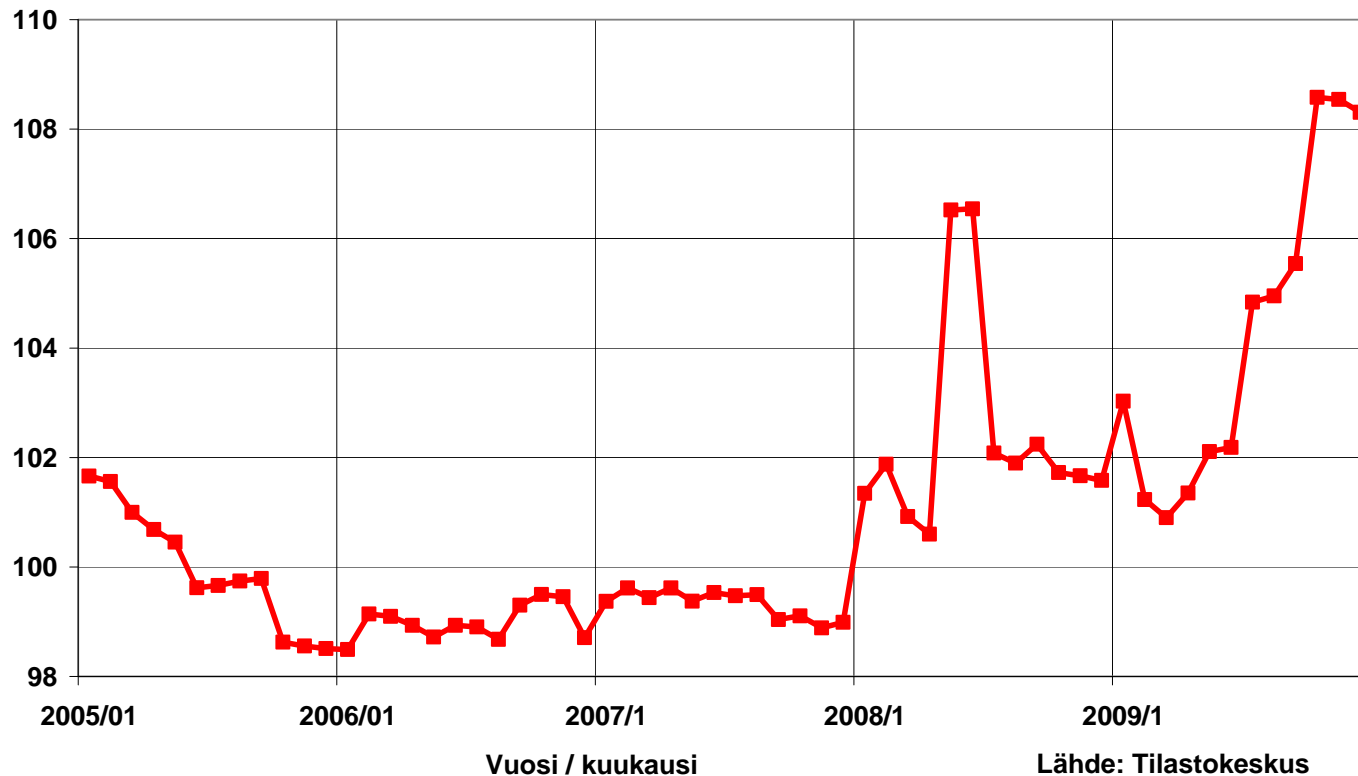
Lähteet: Eurostat, Tilastokeskus

Maitotuotteiden hintakehitys

- Hitaan kuluttajahintojen laskun mahdollisia syitä:
 - Viipeet raakamaidon hinnasta kuluttajahintaan
 - Kansainvälinen maidon ylituotanto, joka on heikentänyt meijeriteollisuuden kannattavuutta
 - 30 % Suomessa tuotetusta maidosta viedään: osa viennistä on rasvan ylijäämäerien kauppaa Venäjälle; tämän viennin hintataso on laskenut kysynnän heikkouden, tarjonnan runsauden ja ruplan devalvoitumisen vuoksi => paineita kannattavuuteen
 - => on mahdollista, että meijeriteollisuus on kotimaisessa hinnoittelussaan luottanut vahvaan markkina-asemaansa (hinnasta ei tilastoja)
 - Mahdollinen viive kuluttajahintojen reaktiossa tukkuhintojen (kaupan hankintahintojen) laskuun (ks. kuvio)

Maitotuotteiden kuluttaja- ja tukkuhintojen suhde Suomessa, 2005=100

- Maitotuotteiden kuluttajahinnat ovat laskeneet hitaammin kuin niiden tukkuhinnat

Lähde: Tilastokeskus

Elintarvikeketjun keskittyneisyys

- Tyypillisiä markkinamuotoja elintarvikkeiden tuotannossa ja kaupassa ovat tiukka oligopoli (eli toimialan neljällä johtavalla yrityksellä on 60-100 prosentin markkinaosuus) ja määräävä markkina-asema (eli yhdellä yrityksellä on 50-100 prosentin markkinaosuus).
 - Useiden toimialojen markkinat ovat muuttuneet aiempaa keskittyneemmiksi vuosien 2001-2007 aikana.
- Erityisen keskittyneitä ovat maitotaloustuotteiden ja rasvojen valmistus sekä vähittäiskauppa.
- Keskittymisestä huolimatta hintakilpailu näyttää toimivan ainakin koko elintarviketeollisuuden ja kaupan tasolla
- Tuontakilpailu on lisääntynyt muun muassa maitotuotteiden tuotannossa. Kaupparyhmät taas kilpailevat keskenään.
- Kilpailun säilyttämiseksi on tärkeää, että sekä ulkomaisten että kotimaisten yritysten markkinoille tulon ja niiltä poistumisen esteet ovat mahdollisimman matalat.
- Elintarvikeketjun sopimuskäytäntöjä ja keskittymistä täytyy jatkuvasti seurata.

Pienten tuottajien pääsy markkinoille

- Pienten tuottajien pääsy markkinoille on tärkeää sekä kilpailun että kuluttajien valinnanmahdollisuuksien kannalta.
- Suurin ongelma pienillä tuottajilla on mittakaavaetujen puute tuotannossa, logistiikassa ja markkinoinnissa.
- Toisaalta lähiruokaa arvostetaan.
- Kaupan osalta on kysymys hyllytilan käytön optimoinnista.
 - Tuotteella pitäisi olla säännölliset toimitukset ja riittävä kysyntä.
- Parhaiten pienten tuottajien asemaa voi edistää elintarvikeketjun omin toimin (ketjun toimijoiden työryhmä olemassa).
 - Pienet tuottajat ovat vetovoimatekijä kaupalle.
- Julkisen vallan pitäisi edistää kilpailua ja tukitoimien pitäisi olla sellaisia, että ne vääristävät mahdollisimman vähän markkinoiden toimintaa.
- Pienillä tuottajilla on jo nyt merkittävästi tukimuotoja. Tietoisuutta niistä pitäisi lisätä.

Johtopäätökset

- Arvonlisäverottomat elintarvikkeiden hinnat olivat Suomessa vuonna 2005 vain pari prosenttia korkeammat kuin EU15-maissa keskimäärin
- Nykyisen EU15-maita noin 7 prosenttia korkeamman hintatason yksi syy on elintarvike-, erityisesti maitokriisi => odotusarvo on, että hintatasoero pienenee (hinnat laskevat Suomessa ja nousevat eräissä muissa maissa?)
 - Mm. Ruotsin, Ison-Britannian ja Yhdysvaltojen euroissa mitattuun hintatasoon vaikuttaa valuuttakurssikehitys
- Hintojen kehitystä, keskittymistä, kilpailun toimivuutta ja sopimuskäytäntöjä on jatkuvasti seurattava
- Vaikka Suomen elintarvikemarkkinat ovat yleisesti ottaen toimineet kilpailullisesti, yksittäisiä ongelmia ilmenee.